

MILAN MOGUŠ

POGLED NA DANAŠNJI JURJEVAČKI GOVOR

Jurjevo se smjestilo devet kilometara južnije od Senja, uz more, na Jadranskoj magistrali. Zanimao me govor toga naselja iz dva razloga. Prvo, želio sam utvrditi da li je i koliko je čakavski govor Senja kao administrativnog i kulturnog središta ovoga kraja utjecao na najbliži mu štokavski govor, tj. jurjevački. Senjski mi je govor poznat i o njemu sam napisao raspravu.¹ Drugo, podudara li se jurjevački govor, osobito njegov naglasak, sa sjevernopodgorskim govorom što ga je Stjepan Vukušić smjestio »između Starigrada na sjeveru i Prizne na jugoistoku«,² tj. proteže li se akcentuacija toga dijela Velebitskoga podgorja i sjevernije od Starigrada, sve do Jurjeva koje leži dvadesetak kilometara sjevernije.

Izvori iz kojih crpim podatke za jurjevački govor trojaki su:

1. Nešto dijalektoloških podataka pribilježio sam prigodom sakupljanja ribarske i pomorske terminologije na potezu od Senja do Karlobaga ljeti godine 1952. Tada sam se jedan dan zadržao i u Jurjevu.³

2. Pregledao sam toponomastičku građu zabilježenu u prvim zemljišnim knjigama bivšeg senjskog kotara. Sve sam nazive koji se nalaze u tih devetnaest knjiga bio ispisao i obradio 1960. godine u posebnoj raspravi.⁴ Za ovu ću zgodu interpretirati samo one toponime koji se odnose na Jurjevo.

¹ Vidi: Milan Moguš, *Današnji senjski govor*, Senjski zbornik, sv. 2, Senj 1966, str. 1—152.

² Stjepan Vukušić, *Naglasci uporabne norme na osnovi startnog jezika*, Jezik, br. 3—4, Zagreb 1973—74, str. 114—120.

³ Vidi: Milan Moguš, *Izvještaj o istraživanju narodnih pomorskih naziva u Podgorju u godini 1952*, Ljetopis JAZU, knj. 59, Zagreb 1954, str. 193—196.

⁴ Milan Moguš, *Toponimika u prvim zemljišnim knjigama bivšeg senjskog kotara*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 2, Zagreb 1966, str. 357—403.

3. Najviše podataka prikupio sam 1967. godine ispunjavajući upitnik za dijalektološke atlase na hrvatsko-srpskom terenu.⁵

Na osnovi dakle tih triju izvora moglo bi se za današnji jurjevački govor reći ovo:

1. Jurjevo pripada tzv. mlađim ikavskim dijalektima.⁶ Ako spomenutu pripadnost treba interpretirati, onda »mlađi« znači upotrebu novoštokavske akcentuacije (za razliku od onih ikavskih govora koji čuvaju stariju akcentuaciju). Tako se ovdje govori na primjer *gláva, rúka, žívit, dájí* (imperativ), *bácila* (particip), *jèzik, búbrig, čòvik, sèstra, žèna, na prstu* (Lsg.), *ùmrít, ùzèt, čèšljáte* itd. Treba ipak reći da nisu svi stari naglasci preneseni. To se u prvome redu odnosi na dugosilazni naglasak na medijalnom slogu. Na to upozoravaju pojedinačni primjeri kao *divòjka, kolívka* 'kolijevka' (ali Gpl. *kòlivak*), *palènta, zelènje, vesèlje, ucvírki, opànki* (ali Nsg. *òpanak*), a i tuđice kao *senátor, diktátor, kompozítor* i sl. Važnije je međutim da se jedna čitava kategorija glagola tako ponaša. Naime, glagoli tipa *razgovárat, kaživat* imaju u prezentu neprenesen središnji dugosilazni akcent: *razgovárajú (:razgovárat), kaživámo (:kaživat), jaúče (:jaúkat), zapišívá (:zapišívát), izljúbe (:izljúbit), obečívá (:obečívát), darívájú (:darívát), dobívájú (:dobívát), osúšímó (:osúšít), kokodáče (:kokodákat), kukuríče (:kukuríkat), pripovída*, imperativ *pripovíday (:pripovídat)*, participi *podíljena (:podílit), ozèbla (:òzèpst)* i dr. Radi se dakle o sistematskom odstupanju glagola čiji odnos nije novoštokavski, tj. nije prez. *ààà (jàúčè)* : inf. *ááá (jaúkati)*, nego prez. *ááá* : inf. *ááá*. Zbog ovakva bi se sistematskog odstupanja jurjevačka akcentuacija mogla nazvati, prema mojoj klasifikaciji,⁷ novijom (ne: novom). Zanimljivo je primijetiti da se neprenesen dugosilazni naglasak drži u Jurjevu na mjestu novoga akuta (~) koji se i danas rabi u Senju upravo na tome mjestu (npr. prez. *obečívá, kokodáče, kukuríče, pripovída* i dr., pa i *divòjka, palènta, zelènje, ucvírki, opànki*). Ako akcentuaciju s novim akutom uzmemo kao bazu i senjskoj i jurjevačkoj akcentuaciji, onda bi izlazilo da je u Senju ta stara akcentuacija zadržana, dok je u Jurjevu došlo do promjene ~ u ^, ali se tako dobiven dugosilazni akcent zadržao na starome mjestu. To se vidi iz jurjevačkih primjera kao *súšímó* i *osúšímó, ljúbe* i *izljúbe, díljena* i *podíljena*. U podvelebitskim govorima južnije od Jurjeva i taj je naglasak pomaknut, pa tamo pored *divòjka* i *pálènta* nalazimo *cúri* ali *pròcúri, trúbim* ali *zàtrúbim, blèji* ali *zàblèji*.⁸

Koliko se god jurjevačka i podvelebitska akcentuacija razilaze u spomenutom glagolskom tipu, toliko se slažu u onim tipovima koji odudaraju od kodificirane norme. Stjepan Vukušić pokazao je u članku »Naglasci

⁵ Zahvaljujem Jurjevčaninu prof. Pavlu Rogiću koji mi je kao ispitanik zdušno pomagao.

⁶ Pavle Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte*, S-Gravenhage 1958, str. 188—202.

⁷ Milan Moguš, *Za novu akcenatsku klasifikaciju u dijalektologiji*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, sv. 10, Novi Sad 1967, str. 125—152.

⁸ Uspor. S. Vukušić, Navedeno djelo, str. 118.

uporabne norme na osnovi startnog jezika»⁹ odstupanja od kodificirane naglasne norme onih govornika »kojima je novoštokavska ikavština startni jezik«, uključujući tu i podvelebitske ikavce, osobito na potezu od Starigrada do Prizne. Na osnovi vlastitoga istraživanja mogu reći da se spomenuta odstupanja protežu i na ostale ikavske govore podvelebitskoga primorja, tj. i na one koji se nalaze sjevernije od Starigrada, pa tako i na jurjevački govor koji je u tom pojasu najsjeverniji. Tako se zbog gubitka završnoga *-i* u infinitivu svih glagola govori u Jurjevu, kao i u drugim podvelebitskim govorima, npr. *bòst* (književno: *bòsti*), *grèpst*, *lèc*, *mòc*, *plèst*, odnosno *trèst* (književno: *trèsti*), *vùc*, *dòc*, *nàc*, *pòc*, *sàc*, *ùc*, *zàc*. Ako se pak dogodi da tko izgovori infinitiv sa *-i* (obično školovan čovjek kojemu je jurjevački govor materinski), neće mijenjati akcenta, tj. ostat će *bòsti*, *lèci*, *trèsti*, *vùci*. Da se u ovakvim infinitivima mijenjao naglasak pod utjecajem gubitka dočetnoga *-i*, jasno je i iz primjera *istrèst* i *izvùc*. Takvi prefigurirani glagoli zadržavaju pomaknut naglasak ako se gdjekad nanovo realiziraju sa završnim *-i*: *istrèsti*, *izbosti*.

Jurjevačko akcenatsko slaganje s ostalim podvelebitskim govorima očituje se i u glagolskom pridjevu radnom: *plèjā-plèla-plèlo* (književno: *plèo-plèla-plèlo*), *grèbā-grèbla-grèblo*, *pèkā-pèkla-pèklo*, odnosno *trèsā-trèsla-trèslo* (književno: *trèsao-trèslo-trèslo*), *vùkā-vùkla-vùklo*. Tako je i *bija-bila-bilo* (književno: *bìo-bila-bilo*), *pīja-pīla-pīlo*, *dā-dāla-dālo*, *brā-brāla-brālo*, *zvā-zvāla-zvālo*.¹⁰

2. Druga je karakteristika jurjevačkoga govora — ikavizam: *sime*, *vime*, *ditelina*, *mliko*, *ždribe* i *ždribac*, *šmrika*, *brist*, *sikira* *medvid*, *zvir*, *pišice* itd. Od toponima su u ikavskom obliku zabilježni *Briza*, *Dugi dili* i *Prisadnjak*. Dakako, opće je poznato da među svim štokavcima ikavcima ima nekoliko ekavskih leksema, kao što su *zenica* i *cesta*. Ekavskih refleksa ima u Jurjevu više nego u prosječnom ikavskom govoru. Zabilježio sam: *del*, *telo*, *zdela*, *cel*, *bel*, *na vrelu* (Lsg.), *ded*, *praded*, *suseda*, *obed*, *len*, *seno*, *stenu* (Asg.), *dleto*, *leto* 'godina', *retki*, *tésan*, *pesak*, *treska*, *želézo*, *zvezd* (Gpl.). Analiza ovih primjera pokazuje otvorenost ikavskoga sistema prema neikavskom koji mu je ili susjedan ili supstratan. U našem slučaju to je poklapanje sa susjednim senjskim govorom, odnosno preuzimanje iz senjskoga govora određenoga broja ekavskih leksema koji su tamo po pravilu.¹¹

3. Završno se *-l* čuva u imenica, kao npr. *posal*, *andel*, *val*, *sokol*, *fažol*, *garoful* i u pridjeva, kao npr. *cel*, *bel*, *debel*, *topal*, *dolnji*, *stelna*. Tako je i u toponimima: *Dolci*, *Dolnja livada*, *Vrtal*. Za razliku od toga u glagolskih pridjeva prelazi *-l* u *-a*, kao *dal* > *daa* > *dā* 'dao', *tra* 'tro', *biža*, *češlja*, *drća* 'drhtao', *drža*, *kova*, *umra*, *iša*, *doša* i dr. Ako je ispred toga *-a* kakav

⁹ Vidi bilješku broj 2.

¹⁰ Akcentat se ovih glagolskih pridjeva radnih podudara u principu sa senjskim: *bīl—bīlā—bīlo*, *pīl—pīlā—pīlo*, *dāl—dālā—dālo*, *brāl—brālā—brālo*, *zvāl—zvālā—zvālo*.

¹¹ U Senju se naime vokal *ě* dvostruko reflektirao prema poznatom pravilu Jakubinskoga.

vokal, razvija se popratno *j* radi uklanjanja zijeve. Tako se govori *bija* 'bio', *tija* 'htio', *sija* 'sjeo', *ija* 'jeo', *vidija*, *puštija*, *uvatija*, *bacija*, *nosija*, *uzeja*, *metnuja*, *sprignuja*, *ušćipnuja* i dr.

4. U jurjevačkom se govoru reducirao glas *h*. U inicijalnom je položaju redukcija bez naknade: *lad* 'hlad', *ladna* 'hladna', *odi* 'hodi, hajde', *ranimo* 'hranimo', *Rvat* 'Hrvat', *rvacki* 'hrvatski', *iljada* 'hiljada', prezent *oću*, *oćeš*, *oće*, *oćemo*, *oćete*, *oće* i *oćedu*, participi *tija* 'htio', *tila*, *tili*. U toponimima je poznat primjer *Rmotine* (zapisano u knjigama kao *Hrmotine*). Redukcija je poznata i u završnom položaju: *siroma*, *vr* 'vrh'. U središnjem je položaju nakon redukcije restauriran, radi ukinuća zijeve, konsonant *v* ako je ispred njega vokal stražnjega niza, kao npr. *buva*, *uvo*, *pazuvo*, toponim *Gluvi dolac*, ili *j* ako je ispred njega vokal prednjega niza, kao npr. *grijota*, *mijur*, genitivi *siromaja* (prema Nsg. *siroma*) i *orija* (prema Nsg. *ori* i *orij*). U skladu s iznesenim govori se u genitivu *kruva* i *vrva*, a u ženskom rodu *suva*. Takvi slučajevi utječu onda na nominativ, pa se prema genitivu *kruva* govori nominativ *kruv*, prema *vrva* čuje se i *vrv* (pored *vr*), prema *orija* je *orij* (pored *ori*), a prema ženskom rodu pridjeva *suva* muški je oblik *suv*.

5. Kad se u nekom naselju, kao što je Jurjevo, govori *šćap*, *ulišće*, *prišć*, *pregršć*, prezent *šćuca mi se*, *vrišći*, *pušćamo*, *išću*, participi *ušćipnuja* i *pušćen*, onda za to naselje kažemo da je šćakavsko. Šćakavizam i završno *-a* u glagolskom pridjevu radnom (npr. *drža*, *bija*) smatra P. Ivić osnovnom karakteristikom ikavskih štokavaca koji su se naselili u unutrašnjem dijelu Poljica i u nekoliko sela na otoku Hvaru i Braču.¹² Nasuprot tomu konsonantska grupa *št* i završno *-a* pokriva najveći dio onog štokavskog ikavskog dijalekta koji se od južne svoje granice protegao sve do Gorskoga kotara,¹³ kamo bi pripadalo i Jurjevo. Stoga se, s obzirom na iznesene šćakavske primjere, može postaviti pitanje: odakle šćakavizam u Jurjevčana? Mogao bi biti i izvoran da nije nekoliko elemenata koji pokazuju jak čakavski utjecaj, u prvome redu senjski. Jedan sam već spomenuo u vezi s određenim brojem ekavskih leksema. Od ostalih navodim:

a) *malin*, toponim *Malin*, *malinica* 'vodenica', *malinar* pored novijega *mlinar*, *maša* 'misa', *Vazan* 'Uskrs', *pasić* pored *psić*, instrumental *s manon*;

b) *mejaš* 'granični kamen između dvije njive' pored *međa*, *žeđa*, *čada*, *tvrđi*, *sladi* i dr.;

c) *žep*, *žigerica* umjesto štokavskoga *džep*, *džigerica*;

d) promjena konsonantskog skupa *gl* u *glj*, osobito kod starijih seljana: *gljista*, *gljedamo*; kod njih se i *kl* mijenja u *klj*: *kljela*, *zakljat*;

e) čuvanje grupe *crlj-* (<crvlj-) u *crljen*, *crljena* i *crljenkast* pored novijega *crven*;

f) sporadično upitno *zač*, pa onda genitiv *česa* pored *čega* i *ničesa* pored *ničega*.

¹² Pavle Ivić, Navedeno djelo, str. 198.

¹³ Pavle Ivić, Navedeno djelo, str. 198.

Ovime, dakako, nije ispunjena lista utjecaja, ali dobro ilustrira izoglose gdje je štokavski sloj bio najtanji. Tu bih pribrojio i skup *šč*, pogotovu što se nalazi zabilježen u starim zemljišnim knjigama u jurjevačkim toponimima *Selišće* i *Bobovišće* za koje stanovnici planinskih područja kažu *Bobovište*.

6. Čakavski elementi koji su se ukorijenili u jurjevačkom govoru ne smiju biti razlogom da među čakavizme ubrojimo i one crte koje se protežu na sve primorske govore bez obzira jesu li čakavski ili štokavski. Tu u prvome redu mislim na promjenu nastavačkoga završnog *-m* u *-n*. U Jurjevu se, kao i u ostalim naseljima podvelebitskoga primorja, govori u instrumentalu singulara *priščon*, *braton*, *uljon*, *nogon*, *koščon*, u lokativu plurala *šlapan*, *zidin*, u instrumentalu plurala *krilin*, *jajin*, u brojevima *sedan*, *osan*, u 1. licu singulara prezenta *jesan*, *gren*, *pantin*, *žmirin* i dr. Ovakvih podudaranja ima i više kao npr.:

a) promjena *mn* u *vn* u brojevima *sedavnajst*, *osavnajst* ili u primjerima tipa *gumno*;

b) redukcija zatvornoga *p* u početnim grupama *pč-*, *pš-* i *pt-* jer se govori *čela*, *šenica* i *tica*; isto je tako kod početnoga *t-* u grupi *tk-*, npr. *kati* 'tkati', a i kod početnoga *k-* u grupi *kć*, kao što se vidi u primjeru *čer* 'kći i kćer';

c) redukcija završnoga *-i* u infinitivu kao *plivat*, *udit*, *uč*, *nać*, *otić*, u imperativu tipa *muć*, *mućmo*, *mućte*, *drž*, *držmo*, *držte*, *zadržte*, *pušte* 'pustite', *otićte* 'otičite', *site* 'sjedite' itd.

7. U morfologiji je imenica zanimljiv genitiv plurala svih triju rodova. Najjednostavnije je u imenica ženskog roda gdje je polarizacija jasna prema tipu deklinacije. Imenice na konsonant imaju u Gpl. nastavku *-i*: *kosti*, *noći*, *večeri*, *niti*, *zapovidi*. Imenica na *-a* (tip: *žena*) beznastavačne su (tj. s morfemom *-ø*) u Gpl.: *žen*, *ruk*, *nog*, *kuć*, *buv*, *lopat*, *lisic*, *nedilj*. Tako se ponašaju i one imenice kojima leksem u Nsg. završava na konsonantsku grupu, pa u Gpl. imaju tzv. nepostojano *a*: *bačav* (: *bačva*), *gusak*, *prasad* (: *praska* 'breskva'), *jasal*, *dasak*, *divojak*, *ovac*.

Imenice muškoga roda imaju u načelu također dva morfema za Gpl. Jedan je *-i* kod jednosložnih imenica tipa *sin*, pa se u Gpl. govori *sini*, *zidi*, *vuki*, *zubi*, *mravi*, *cveti*, *dani*, *brodi*, *voli*, *crvi*. Iz ovoga se ujedno vidi da imenice muškoga roda imaju tzv. kratku množinu (npr. *sini*, *zidi*, *brodi*, *voli* itd.). Drugi je morfem *-ø* jer sam za Gpl. zabilježio *lakat*, *nokat*, *lonac*, *otac*, *telac*, *rebac*, (jedina je dakle razlika između Nsg. i Gpl. prozodijska). Neke od tih imenica počinju dobivati alternativno *-ov* (*-ev*), pa se u Gpl. čuje *golub* i *golubov*, *medvid* i *medvidov*, *mladić* i *mladićev*, a neke imaju samo nastavak *-ov* (*-ev*): *jezikov*, *krajov*, *orijev*, *prašćićev* i dr.

U imenića srednjega roda isto je kao i u muškoga, tj. jedne imenice imaju beznastavačne likove, kao npr. *sel*, *mest*, *jaj*, *kol*, *lebar* (: *lebro* 'rebro'), *stabal*, druge imaju *-ov*, kao npr. *zvonov*, *kolenov*, a u trećih je nastavak *-i*: *krili*, *drvi*, odnosno *oči* pored *očiju* i *uši* pored *ušiju*.

8. Za dativ, lokativ i instrumental plurala upotrebljava se isti nastavak. U muškom je rodu završetak *-im* (kontaminacija dativnog *-om* i instrumentalnog *-i* koje se proteglo i na lokativ): *sinin* (<sinim), *ljudin*, *brigin*, *zidin*, *noktin*, *konjin*, *volin*, *konopin*. Tako je i u srednjem rodu: *lebyrin*, *kolin*, *krilin*, *jajin*, *drvin*, *selin*, *zvonin*. Imenice ženskoga roda na *a*-osnove imaju nastavak *-an* (<-am): *rukan*, *nogan*, *ženan*, *kućan*, *gredan*, *škarpetan*, pa i *čeran* 'kćerima', *materan*. Imenice ženskoga roda *i*-osnova imaju morfem *-in* (<-im): *ričin*, *kostin*.

9. U glagola pažnju privlači završetak 3. lica plurala prezenta. Pored čuvanja starijega stanja, osobito u glagola na *-ći*, pa se govori oni *vuku*, *siku*, *peku*, kod glagola na *-ti* jaka je ekspanzija završnoga *-du* koje se javlja ili alternativno, kao npr. *čuvadū* pored *čuvaju*, *dobivadū* pored *dobivaju*, *darivadū* pored *darivaju*, *igradū* pored *igraju*, *cicadū* pored *cicaju*, *šećedū* pored *šećeju*, ili jedino, kao npr. *moredu*, *mučidu*, *imadu*.

10. Glagoli koji inače tvore imperativ na *-j*, *-jmo*, *-jte* gube to *j* jer se govori: *si-simo-site*, *pi-pimo-pite*, *ši-šimo-šite*, *i-imo-ite* 'jedi-jedimo-jedite'.

Ovih deset jezičnih karakteristika što sam ih ovdje izložio obuhvatile su samo neke, po mom sudu, dosta važne fonološke i morfološke poluge jurjevačkog jezičnog mehanizma. Detaljan opis još čeka svoga obrađivača. Unatoč tomu, prezentirane osobitosti pokazuju da je pred nama jedan primorski štokavski ikavski govor s novijom akcentuacijom, govor koji je bio i koji jest zbog svoga položaja pod vrlo jakim utjecajem čakavskoga Senja, govor koji je zbog sadašnjeg načina života sklon, kao i ostali govori, mnogo bržim promjenama nego što je to do sada bio slučaj. Do strukturnih jezičnih promjena ipak ne dolazi preko noći. Važno je da ispod pojava razolikosti otkrijemo zakonitosti koje vladaju u nekom govoru. Pa ako pokoji primjer komu drugom istraživaču zazvuči čudno, neka ne pomisli odmah da sam pogriješio: nastojao sam pokazati ono što je tipično za jurjevački govor, što dakle počiva na zajedničkim komponentama cjeline. Na pojedinačne se osobitosti pojedinača nisam obazirao.

Summary

THE PRESENT-DAY DIALECT OF JURJEVO

In his attempt to describe the dialect of the coastal village of Jurjevo the author deals with the following characteristics of this dialect:

- the accentual system
- ikavian pronunciation
- word final *-l*
- the consonant *h*
- the consonant cluster *šč*
- the change of *m* to *n*
- the genitive plural ending
- the dative, locative and instrumental plural endings
- the third person plural ending of the present tense
- the imperative ending